

Critical Studies in Texts and Programs of Human Sciences,
Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)
Monthly Journal, Vol. 22, No. 1, Spring 2022, 129-152
Doi: 10.30465/CRTLS.2021.36067.2220

A Critical Review on the Book
Population Aging and the Generational Economy:
A Global Perspective

Hatam Hosseini*

Abstract

Population aging will be the inevitable demographic destiny of contemporary societies. Paying less attention to this phenomenon can make its consequences far more complex and difficult. One of the main ways to gain understanding and management of this phenomenon is by writing and translating scientific texts in this field. This paper aims to review and evaluate the book entitled “*Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*”. This work is one of the few books in the field of population aging that has been published in Persian. It is reviewed from formal, structural, and content perspectives. The review revealed that despite formal, structural, and content shortcomings, the book is of suitable and desirable quality. Considering the changes in the age structure of the population of Iran, the Persian translation of this book cannot only be a good source for demography students, but also it can be used by demographers, economists, and population policymakers. It is suggested that in later editions, in addition to revising the text in terms of typographical and grammatical errors, the rationale for the selection of only nine chapters of the original text for the translation is explained by the translators in a brief introductory part.

* Associate Professor of Demography, Department of Social Sciences, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran, and Adjunct Professor, Department of Sociology and Anthropology, Nipissing University, Canada, h-hosseini@basu.ac.ir

Date received: 08-10-2021, Date of acceptance: 20-02-2022

۱۳۰ پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، سال ۲۲، شماره ۱، فروردین ۱۴۰۱

Keywords: Demography of Aging, Population Aging, Generational Economy, Life Cycle, Population Age Structure.

بررسی انتقادی کتاب سال خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی: چشم‌اندازی جهانی

حاتم حسینی*

چکیده

سال خوردگی جمعیت سرنوشت جمعیت‌شناختی محتوم جوامع معاصر خواهد بود. کم‌توجهی به این پدیده می‌تواند پی‌آمدهای آن را به مراتب پیچیده‌تر و دشوارتر سازد. تألیف و ترجمه متون علمی و پژوهش در این زمینه از مسیرهای اصلی شناخت این پدیده و مدیریت آن است. هدف این مقاله معرفی، ارزیابی، و نقد کتاب سال خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی: چشم‌اندازی جهانی است. این اثر از معدود کتاب‌هایی است که در زمینه سال خوردگی جمعیت به زبان فارسی منتشر شده است. بررسی و ارزیابی کتاب در سه بعد شکلی، ساختاری، و محتوایی انجام شد. نتایج نشان داد که باوجود ایرادهای شکلی، ساختاری، و محتوایی کتاب در مجموع از کیفیت مناسب و مطلوبی برخوردار است. باتوجه به تغییرات صورت گرفته در ساختار سنی جمعیت ایران و چشم‌انداز آینده آن، ترجمه فارسی این کتاب، گذشته‌ازاین‌که می‌تواند منبع مناسبی برای دانشجویان جمعیت‌شناسی باشد، می‌تواند مورد استفاده جمعیت‌شناسان، اقتصاددان‌ها، برنامه‌ریزان، و مدیران حوزه سیاست‌گذاری جمعیت نیز قرار بگیرد. پیش‌نهاد می‌شود در چاپ بعد مترجمان، ضمن اصلاح ایرادهای تاپی، ویرایشی، و نگارشی، در قالب مقدمه مترجمان، دلایل خود را در گزینش تنها نه فصل از کتاب اصلی برای ترجمه بیان کنند.

کلیدواژه‌ها: جمعیت‌شناسی سال خوردگی، سال خوردگی جمعیت، اقتصاد نسلی، چرخه عمر، ساختار سنی جمعیت.

* دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران، استاد وابسته گروه

جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی، دانشگاه نیپسینگ، کانادا، h-hosseini@basu.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۷/۱۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۰۱

۱. مقدمه

جمعیت پدیده‌ای است که تقریباً همه جنبه‌های زندگی بشر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. جمعیت‌ها در طول زمان تغییر می‌کنند. تغییر جمعیت - افزایش یا کاهش جمعیت - یکی از پیش‌ران‌های مهم تغییر اجتماعی در پهنه گیتی است. وقتی حجم، رشد، و ساختار جمعیت تغییر می‌کند، مردم ناگزیر باید خود را با این تغییرات سازگار کنند. ویکس (Weeks) می‌گوید فرایند تطبیق و سازگاری به تغییرهای مهمی در چگونگی کارکرد جامعه منجر خواهد شد (۱۳۹۵: ۵).

هم‌اکنون، جمعیت جهان کمی بیش از هفت میلیارد و هشتصد میلیون نفر است (United Nations Population Division 2020). این درحالی است که در سال ۲۰۰۰ حجم جمعیت زمین حدود شش میلیارد نفر بود. در آغاز هزاره سوم پیش‌بینی شده بود حجم جمعیت زمین پس از نیم قرن به ۹/۲ میلیارد نفر در سال ۲۰۵۰ برسد (حسینی ۱۳۹۲: ۲۶). پس از گذشت بیست سال، بیش از ۵۶ درصد جمعیت پیش‌بینی شده محقق شده است! گزارش چشم‌انداز جمعیت جهان: بازنگری ۲۰۱۹ (United Nations Population Division 2020) نشان می‌دهد که جمعیت دنیا هم‌چنان افزایش خواهد یافت و در طول سی سال آینده دو میلیارد نفر دیگر به آن اضافه خواهد شد. لوتز (Lutz)، ساندرسون (Sanderson)، و شربو (Scherbov) می‌گویند: «اگرچه قرن بیستم قرن رشد جمعیت بود، قرن ۲۱ احتمالاً پایان رشد جمعیت جهان و قرن سال‌خوردگی جمعیت است» (Lutz et al. 2004). سال‌خوردگی جمعیت وقتی آغاز می‌شود که رشد سریع جمعیت به پایان برسد. به‌باور گلدستاین (Goldstein 2009: 9) جهان هنوز به‌طور چشم‌گیری سال‌خورده نشده است، اما رولاند (Rowland) می‌گوید از سال ۲۰۲۵ تحولات سال‌خوردگی جمعیت در جهان برجسته‌تر خواهد شد (رولاند ۱۳۹۶: ۲۵). به‌طور کلی، می‌توان گفت تقریباً همه جمعیت‌ها در قرن حاضر سال‌خورده خواهند شد.

نتایج پیش‌بینی‌های بخش جمعیت سازمان ملل متحد (United Nations Population Division 2020) حاکی از آن است که با وجود افزایش جمعیت در سنین کار و فعالیت اقتصادی، سال‌خوردگی جمعیت پدیده جمعیت‌شناختی همه‌گیر در دنیا خواهد بود، به‌طوری‌که از هر شش نفر جمعیت جهان در سال ۲۰۵۰ یک نفر ۶۵ سال و بیش‌تر سن خواهد داشت. هم‌چنین، پیش‌بینی شده است که شمار افراد هشتادساله و بالاتر با سه برابر افزایش از ۱۴۳ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ به ۴۲۶ میلیون نفر در سال ۲۰۵۰ برسد.

براساس بررسی‌های صورت‌گرفته (رولاند ۱۳۹۶: ۲۵؛ United Nations Population Division 2020) تا سال ۲۰۵۰ سال‌خوردگی جمعیت، به‌استثنای آفریقای نیمه بیابانی، به یک پدیده کاملاً فراگیر جهانی تبدیل خواهد شد. اهمیت این موضوع زمانی آشکار می‌شود که بدانیم محل زیست حدود هشتاد درصد سال‌مندان جهان در کشورهای جهان سوم خواهد بود. این امر ریشه در این واقعیت دارد که انتظار می‌رود کشورهای در حال توسعه فرایند گذار جمعیت‌شناختی‌شان را کامل کنند (Goldstein 2009: 17). به این ترتیب، می‌توان گفت سال‌خوردگی جمعیت یکی از مهم‌ترین تحولات اجتماعی قرن ۲۱ خواهد بود. این پدیده نه تنها هم‌اکنون یکی از نیروهای مؤثر و تعیین‌کننده ایجاد تغییرات اجتماعی است (ویکس ۱۳۹۵: ۳۸۵)، بلکه در آینده نیز بر قدرت نفوذ و تأثیرگذاری آن افزوده خواهد شد.

سال‌خوردگی جمعیت الزام‌های سیاستی مهمی برای بخش‌های گوناگون جامعه از جمله بازار کار، بخش‌های مالی، تقاضا برای کالاها و خدماتی مانند مسکن، حمل‌ونقل، حمایت اجتماعی، و همین‌طور ساختارهای خانواده و روابط بین‌نسلی خواهد داشت. چشم‌انداز سال‌خوردگی جمعیت در مقیاسی گسترده سبب ایجاد نگرانی از شکست برنامه‌های بازنشستگی عمومی و تجربه رکود اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی، به‌ویژه در کشورهای اروپایی و ژاپن، شده است (Lutz et al. 2004: 1). گرچه سال‌خوردگی جمعیت محصول اقدام‌ها و تصمیم‌های ما انسان‌هاست، هم‌اینک گشتاور و نیروی محرکه قوی خودش را به‌دست آورده است. پیش‌بینی این پدیده، درک آثار و پی‌آمدهای آن، و نیز فرمول‌بندی سیاست‌های مناسب برای مواجهه و مدیریت آن چالش‌برانگیز خواهد بود. بی‌توجهی یا کم‌توجهی به پدیده سال‌خوردگی جمعیت، به‌ویژه در کشورهایی مانند ایران، سامان‌دهی و حل‌وفصل پی‌آمدهای ناخواسته و غیرمنتظره آن را پیچیده‌تر و دشوارتر خواهد ساخت.

وقتی ادبیات جمعیت‌شناسی را بررسی می‌کنیم، متوجه می‌شویم که سال‌خوردگی جمعیت همواره در کانون توجه جمعیت‌شناسان و صاحب‌نظران مسائل اقتصادی و اجتماعی بوده است. در ایران نیز، در سال‌های اخیر، این پدیده به یک گفت‌وگوی سیاستی مهم تبدیل شده است (کوششی و دیگران ۱۳۹۲). با توجه به روند تحولات سال‌خوردگی جمعیت در قرن حاضر، طیف متنوعی از نظریه‌های جدید برای تبیین این پدیده در حال شکل‌گیری است. رولاند می‌گوید:

هنوز درباره بسیاری از مباحث سال‌خوردگی جمعیت آگاهی و شناخت قطعی و یقینی وجود ندارد و به همین خاطر ضروری است موضوع سال‌خوردگی جمعیت به‌طور جدی‌تر مورد توجه قرار گیرد تا شناخت دقیق‌تر و جامع‌تری درباره آن به دست آید (رولاند ۱۳۹۶: ۳۷).

گذار جمعیت‌شناختی و تغییرات ملازم با آن پدیده‌ای است که کشورها و مناطق مختلف دنیا با پیش‌آمدگی‌های متفاوت آن را تجربه کرده یا در حال تجربه آن‌اند. گذار سنی و تغییر در ترکیب سنی جمعیت در بستر گذار سال‌خوردگی جمعیت را به سرنوشت محتوم همه کشورهای تبدیل کرده است که گذار جمعیت‌شناختی را تجربه یا در حال تجربه آن‌اند. این تغییرات تمام وجوه زندگی افراد در این جوامع، از جمله نظام‌های تأمین اجتماعی، را تحت تأثیر قرار می‌دهد. ایران نیز از این تغییرات در امان نمانده است. روش‌شناسی اجرای پروژه و ایجاد غیرمتمرکز حساب‌های ملی انتقال در کشورهای مورد بررسی این امکان را فراهم ساخته است تا گروه‌های پژوهشی متناسب با زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی- فرهنگی جمعیت‌های درگیر در بررسی حساب‌های ملی انتقال در هر کشور را بررسی و تجزیه و تحلیل کنند.

باتوجه به اهمیت سال‌خوردگی جمعیت در زندگی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، و فرهنگی جوامع، در دانشگاه‌های ایران، در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری جمعیت‌شناسی، درسی با عنوان «جمعیت‌شناسی سال‌خوردگی» در سرفصل این رشته گنجانده شد تا دانشجویان با رویکرد علمی و براساس روش‌شناسی جمعیت‌شناختی پدیده سال‌خوردگی جمعیت و جنبه‌های گوناگون آن را بشناسند و تجزیه و تحلیل کنند. مانند سایر حوزه‌های جمعیت‌شناسی، در سال‌های اخیر کتاب‌هایی، هرچند انگشت‌شمار، در حوزه سال‌خوردگی جمعیت به زبان فارسی ترجمه شده است. کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* یکی دیگر از منابعی است که در این زمینه به بازار نشر عرضه شده است. این کتاب را رونالد لی (Ronald Lee) و اندرو میسن (Andrew Mason) نوشته‌اند و مجید کوششی و لیلی نیاکان آن را به زبان فارسی ترجمه کرده‌اند. باتوجه به این که تاکنون کتابی در زمینه سال‌خوردگی جمعیت به زبان فارسی تألیف نشده است ترجمه کتاب‌هایی در این زمینه روی دادی مبارک و امیدوارکننده است. در این مقاله، ضمن معرفی کلی اثر، از نظر شکلی، ساختاری، و محتوایی آن را بررسی، ارزیابی، و نقد می‌کنیم.

۲. تحلیل خاستگاه اثر

کتاب‌ها معمولاً یا براساس هدف‌های آموزشی یا هدف‌های پژوهشی نوشته می‌شوند. اگر نوشتن یک کتاب معطوف به هدف‌های آموزشی باشد، موضوع محور خواهد بود؛ یعنی براساس سرفصل‌های مصوب شورای گسترش آموزش عالی و برنامه‌ریزی درسی نوشته می‌شود. در مقابل، کتاب‌هایی که هدف‌های پژوهشی را دنبال می‌کنند مسئله‌محورند. بنابراین، در چهارچوب مسئله پژوهش و در پاسخ به پرسش یا پرسش‌های تحقیق سازمان می‌یابند.

کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* یک کتاب مسئله‌محور است که براساس نتایج پژوهش‌های صورت‌گرفته بیش از پنجاه اقتصاددان و جمعیت‌شناس از مناطق عمده جمعیتی جهان، با رژیم‌های متفاوت جمعیتی و دارای نظام‌های سیاسی و اقتصادی متفاوت، در بیش از هفت سال سازمان یافته است. نقطه عزیمت نویسندگان کتاب تغییراتی است که در بستر گذار جمعیت‌شناختی در ساختار سنی جمعیت‌های مناطق مختلف دنیا به‌وقوع پیوسته یا در حال وقوع است و پی‌آمدهای مهمی در عرصه‌های مختلف زندگی انسان، از جمله اقتصاد جوامع، برجای خواهد گذاشت. در این جهت، آن‌ها تلاش کرده‌اند تا بر مبنای یک چهارچوب مفهومی گسترده و جدید، یعنی حساب‌های ملی انتقال، به بیان کمی چرخه عمر اقتصادی و اقتصادهای نسلی بپردازند.

عنوان هریک از فصل‌های کتاب که در واقع پیرامون موضوع و مسئله محوری پژوهش سازمان یافته، طوری انتخاب شده‌اند که تقریباً در همه موارد متفاوت با کتاب‌های دیگری است که در زمینه سال‌خوردگی جمعیت و جمعیت‌شناسی سال‌خوردگی به‌رشته تحریر درآمده است. این ویژگی سبب شده است که کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* به‌نوعی مکمل کتاب‌های یادشده و نیز ادبیات نظری و تجربی طرح‌شده در حوزه سال‌خوردگی جمعیت به زبان فارسی باشد.

۳. معرفی کلی اثر

کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* برون‌داد یک کار گروهی است که تیمی از متخصصان رشته‌های اقتصاد و جمعیت‌شناسی در یک پروژه بین‌المللی درگیر آن‌اند و رونالد لی، استاد جمعیت‌شناسی و اقتصاد و مدیر مرکز اقتصاد و جمعیت‌شناسی سال‌خوردگی در دانشگاه کالیفرنیا، برکلی در آمریکا، و اندرو میسن، استاد گروه اقتصاد

دانشگاه هاوایی (University of Hawaii) در مانوا (Manoa) و پژوهش‌گر ارشد مهمان در مرکز شرق-غرب هونولولو (Honolulu East-West Center)، هاوایی در آمریکا، به‌عنوان نویسندگان اصلی کتاب، آن را سازمان‌دهی و چاپ کرده‌اند. سازمان‌دهی کتاب در چهار بخش و ۳۲ فصل انجام شده است. بخش اول با عنوان «اصول و مفاهیم بنیادی» چهار فصل اول را در بر می‌گیرد. بخش دوم با عنوان «تحلیل مقایسه‌ای سن و اقتصاد کلان» فصل‌های پنج تا نه را در بر می‌گیرد. بخش سوم بررسی‌های موردی درباره سن و اقتصاد کلان است که خود در چهار زیربخش A، B، C، و D تنظیم شده است و روی هم‌رفته ۲۳ فصل باقی‌مانده را شامل می‌شود. بخش چهارم نیز شامل واژه‌نامه و نمایه یا فهرست اعلام است. این کتاب در سال ۲۰۱۱ در انتشارات ادوارد الگار (Edward Elgar) در ۵۹۸ صفحه چاپ و منتشر شده است.

مجید کوششی، استادیار جمعیت‌شناسی دانشگاه تهران، و لیلی نیاکان، استادیار اقتصاد پژوهشکده بیمه، کتاب را به زبان فارسی ترجمه و انتشارات مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور آن را در ۳۲۲ صفحه و شمارگان هزار در قطع وزیری در سال ۱۳۹۷ چاپ و منتشر کرده است. ترجمه فارسی کتاب، علاوه بر شناس‌نامه و اطلاعات مربوط به ناشر، دربرگیرنده نام سایر نویسندگان - علاوه بر دو نویسنده اصلی - فهرست مطالب، پیش‌گفتار ناشر، و پیش‌گفتار نویسندگان اصلی کتاب است. ترجمه فارسی این اثر در نه فصل به شرح زیر سازمان یافته است:

در فصل اول با عنوان «سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی: یافته‌های کلیدی» نویسندگان تلاش کرده‌اند، هرچند خلاصه، گذار سنی جمعیت جهان و تفاوت‌های منطقه‌ای در تجربه گذار سنی را به تصویر بکشند. سپس، کوشیده‌اند با طرح موضوع‌هایی چون اقتصاد نسلی، چرخه عمر اقتصادی، جریان‌های اقتصادی برحسب سن، تغییر نسبت حمایت بالقوه، چالش‌های جمعیت در سنین کار و فعالیت اقتصادی، مصرف و سرمایه‌گذاری انسانی و نظام‌های انتقال ثروت آثار، و پی‌آمدهای اقتصادی گذار در ساختار سنی جمعیت را با ارائه شواهدی از رژیم‌های جمعیتی و اقتصادهای مختلف به تصویر بکشند. نویسندگان بررسی پی‌آمدها و چالش‌های اقتصادی گذار در ساختار سنی و سال‌خوردگی جمعیت را به دو دلیل سخت و دشوار می‌دانند:

- در هر کشوری برای نخستین بار است که تجربه می‌شود؛
- فقدان یک نظام آماری کامل و جامع که داده‌های موردنیاز را در دسترس بگذارد.

آن‌ها با در نظر گرفتن تفاوت‌های منطقه‌ای و کشوری در زمان‌بندی گذار استدلال می‌کنند چالش‌های گذار در ساختار سنی در همه کشورهای یک‌سان است. این فصل با یک یادداشت و فهرست منابع و مأخذ به پایان می‌رسد.

نویسندگان در فصل دوم با هدف ارائه یک چهارچوب نظری برای حساب‌های ملی انتقال و درک تغییر در رشد و گذار در ساختار سنی جمعیت با متغیرهای کلان اقتصادی به بررسی جنبه‌های نظری حساب‌های ملی انتقال پرداخته‌اند. آن‌ها ابتدا به بحث درباره پی‌آمدهای کلان اقتصادی انتقال‌های بین‌نسلی و تغییرات جمعیت پرداخته، سپس نظریه موجود درباره علت انجام انتقال‌های خصوصی و عمومی را به بحث گذاشته‌اند. در نهایت، با ترکیب این بحث‌ها در موضوع کلی‌تر باروری، انتقال‌ها، و رشد اقتصادی به سه نتیجه مهم رسیده‌اند:

۱. افزایش نسبت وابستگی سال‌مندی و کاهش نسبت حمایت بالقوه؛
۲. پی‌آمدهای مثبت سال‌خوردگی جمعیت مانند افزایش سرمایه‌سرانه به‌زای هر کارکن و افزایش در سرمایه‌انسانی به‌زای هر کودک اهمیت بیش‌تری نسبت به افزایش نسبت‌های وابستگی سال‌مندی دارد؛
۳. درک بهتر پی‌آمدهای سال‌خوردگی جمعیت در یک چهارچوب گسترده‌تر و با در نظر گرفتن دلایل سال‌خوردگی ممکن خواهد شد.

این فصل با سپاس از حامیان مالی پروژه، ده یادداشت، و منابع و مأخذ پایان یافته است. در فصل سوم با عنوان «احتساب سن در حساب‌های ملی انتقالات»، نویسندگان، ضمن تعریف مفهومی و عملیاتی مفهوم‌های اصلی حساب‌های ملی انتقال، به تشریح مشکلات پیش‌رو در ساخت این حساب‌ها پرداخته‌اند. هدف آن‌ها از طرح این بحث کمک به خواننده در درک و فهم اقتصاد نسلی و مشخص کردن چگونگی جریان‌های اقتصادی برای اعضای هر گروه سنی یا نسل است. آن‌ها بر این باورند که درک افراد از تغییرات در ساختار سنی جمعیت و واکنش به این تغییرات با اندازه‌گیری ویژگی‌های اصلی چرخه عمر اقتصادی بهبود می‌یابد. به‌طور کلی، این فصل به‌نوعی روش‌شناسی ساخت حساب‌های ملی انتقال است که آن را بسیار پیچیده و دشوار می‌دانند. پایان‌بخش این فصل نتیجه‌گیری و بحث، هفت یادداشت، و فهرست منابع و مأخذ است.

فصل چهارم به موضوع «تغییرات الگوهای چرخه‌های عمر، نظام‌های حمایتی و جریان‌های نسلی» اختصاص دارد. در ابتدای این فصل، ادعا شده است که پیوندهای نسلی از طریق شبکه پیچیده انتقال‌های خصوصی و عمومی صورت می‌گیرد. هدف نویسندگان این فصل این است که نشان دهند برآثر سال‌خوردگی جمعیت در کشورهایی که در دورترین فاصله گذار جمعیتی قرار دارند یک تغییر اساسی در خالص انتقال‌های بین‌نسلی وجود دارد. آن‌ها با طرح مفهوم «ثروت انتقالی» و نقش تعیین‌کننده آن در شکل‌دهی رفتار چرخه عمر و اقتصاد و نیز تقسیم ثروت انتقالی به دو نوع مثبت و منفی استدلال می‌کنند که در جریان گذار جمعیت‌شناختی و تغییر ساختار سنی جمعیت چالشی جدی برای استمرار انتقال‌ها ایجاد می‌شود. نویسندگان در نهایت یافته‌های فصل چهارم را در شش بند خلاصه کرده‌اند. این فصل با نتیجه‌گیری و بحث، سپاس‌گزاری، یادداشت، و منابع و مآخذ پایان یافته است.

فصل پنجم با عنوان «درآمد کار در طول چرخه عمر» به سنجش مقدار تولیدشده از سوی نیروی کار در طول چرخه عمر می‌پردازد و نقش آن را در ساخت چرخه عمر اقتصادی تعیین‌کننده می‌داند. نویسندگان، پس از توضیح زمینه‌های نظری و بحث درباره تعیین‌کننده‌های شکل نمایه درآمد کار، به توضیح روش‌شناسی به‌کاررفته در برآورد آن پرداخته‌اند. به‌باور آن‌ها، درآمد کار در چهارچوب حساب‌های ملی انتقال سنجه جامعی را برای تولید فراهم می‌سازد. نویسندگان، با تمرکز بر برآورد و توصیف نمایه سرانه درآمد کار در سرتاسر چرخه عمر، به مقایسه تفاوت آن در ۲۳ اقتصاد مختلف و توصیف تعیین‌کننده‌های شکل این نمایه‌های سنی پرداخته‌اند. این فصل با نتیجه‌گیری و بحث، سپاس‌گزاری، یادداشت، و منابع و مآخذ پایان یافته است.

فصل ششم به «مقایسه بین‌المللی مصرف در طول چرخه عمر» پرداخته است. نویسنده مصرف را یکی از تعیین‌کننده‌های اصلی مطلوبیت و رفاه می‌داند و می‌گوید نمایه سنی مشاهده‌شده مصرف خانوار، برخلاف الگوی یک‌نواختی که در فرضیه چرخه عمر پیش‌بینی شده، طاقی شکل است. موضوع مهم دیگر مطرح‌شده در این فصل مشکل برآورد نمایه سنی مصرف فردی است. نویسنده، با تفکیک نمایه سنی مصرف فردی از مصرف جمعی، علاوه بر مشکلات مفهومی در نسبت‌دادن مصرف به افراد، به عدم گزارش مصرف فردی در آمارگیری‌های هزینه خانواده اشاره و استدلال می‌کند که هنوز شناخت کافی در زمینه الگوی مصرف کودکان و سالمندان وجود ندارد. بر این اساس، بر انجام پژوهش‌های

بیش تر در این زمینه تأکید می‌کند. او روش حساب‌های ملی انتقال را ابزار مفیدی برای پرداختن به موضوع‌های یادشده دانسته و در این زمینه شواهدی از ۲۳ اقتصاد توسعه‌یافته و درحال توسعه، اعم از کم جمعیت و پر جمعیت، ارائه کرده است. این فصل با نتیجه‌گیری و بحث، یادداشت، و منابع و مآخذ پایان یافته است.

در فصل هفتم با عنوان: «ظهور دولت بین‌نسلی: سالخوردگی و توسعه» به نقش دولت‌ها در انتقال درصد قابل توجهی از منابع در درون و بین نسل‌ها پرداخته شده است. تیم میلر (Tim Miller)، نویسنده این فصل، بر مبنای شواهد تجربی به دست آمده در طرح حساب‌های ملی انتقال نتیجه می‌گیرد که وزن دولت در اقتصاد افزایش یافته است و دولت‌ها نقش تعیین‌کننده و فزاینده‌ای در بازتخصیص منابع در میان نسل‌ها برعهده گرفته‌اند. این فصل با نتیجه‌گیری و بحث، سپاس‌گزاری، سلب مسئولیت، و منابع و مآخذ پایان یافته است.

عنوان فصل هشتم «رویکرد تطبیقی بر انتقالات خصوصی» است که لی و میسن، نویسندگان اصلی کتاب، آن را نوشته‌اند. آن‌ها، با توجه به تغییرات صورت گرفته در انتقال‌های خصوصی تحت تأثیر تغییر در زمینه‌هایی چون حقوق مالکیت، افزایش اهمیت سرمایه مولد، بازنشستگی سال‌مندان در سنین پایین‌تر، و تغییرات فناوری و ساختاری در افزایش اهمیت آموزش کودکان، می‌گویند کشورهای عضو حساب‌های ملی انتقال در هریک از جنبه‌های فوق متفاوت‌اند و این مشاهده تفاوت‌های موجود در انتقال‌های خصوصی را ممکن می‌سازد. آن‌ها بر مبنای داده‌های مقطعی نشان دادند که چگونه ممکن است با افزایش درآمد در طول زمان انتقال‌ها تغییر کند. بررسی‌های لی و میسن گویای آن است که کشورهای با درآمد بالا و پایین به ترتیب متکی بر انتقال‌های بخش عمومی و خصوصی‌اند. آن‌ها به این نتیجه رسیدند که جریان کلی انتقال‌های خصوصی در جمعیت به شدت رو به پایین و از سال‌مندان به جوانان است. بنابراین، استدلال می‌کنند که فرزندآوری با هدف حمایت و دست‌گیری در سنین سال‌مندی یک گزاره کهنه و قدیمی است. این فصل با نتیجه‌گیری و بحث، سپاس‌گزاری، یادداشت، و منابع و مآخذ پایان یافته است.

در فصل نهم، که با عنوان «جریان‌های دارایی محور از دیدگاه نسلی» و با مشارکت میسن، اگاوا (Ogawa)، چاولا (Chawla)، و ماتسوکورا (Matsukura) به‌رشته تحریر درآمده است، نویسندگان با تأکید بر اهمیت و نقش دارایی‌ها در طول سال‌های سال‌مندی از آن با عنوان موتور رشد اقتصادی یاد می‌کنند. علاوه‌براین، دارایی‌ها را ابزارهایی برای

توان‌مهندسازی فرزندان، جذب‌کنندگان اثر شوک در مواجهه با دنیای نامطمئن، و تأمین مالی انتقال‌ها، و حمایت از فرزندان می‌دانند. در این فصل، نویسندگان به توصیف نحوه استفاده از دارایی‌ها به‌عنوان مکمل چرخه عمر اقتصادی و تفاوت میان کشورها از این منظر پرداخته‌اند. آن‌ها، پس از بحث درباره مبانی نظری، زمینه‌های تجربی تحلیل تطبیقی را از طریق ساخت نمایه‌های سنی ارائه کرده‌اند. هم‌چنین، به بررسی نقش جریان‌های دارایی محور برای بزرگسالان واقع در سن کار و سال‌مندان پرداخته‌اند. نویسندگان در نهایت نتیجه گرفته‌اند که دارایی‌ها دو نقش مهم در چرخه عمر ایفا می‌کنند:

- زمانی که سال‌مندان درآمد کار کافی ندارند و نظام‌های انتقال نسبتاً کم هستند، دارایی‌ها تکیه‌گاه اصلی آن‌ها در تأمین نیازهای مالی‌شان‌اند، اگرچه از این منظر تفاوت‌هایی بین مناطق عمده جمعیتی اروپا و آمریکای لاتین از یک‌سو و آسیا و ایالات متحده از سوی دیگر وجود دارد؛

- دومین نقش دارایی‌ها که تقریباً ویژگی همه کشورهای موردبررسی است به زمانی برمی‌گردد که بزرگسالان در سن کار برای پرکردن شکاف میان درآمد کار خود از یک‌طرف و مصرف و حمایت از فرزندان و سال‌مندان از سوی دیگر ناگزیر از اتکا به دارایی‌هایشان‌اند.

فصل نهم، مانند خیلی از فصل‌های دیگر کتاب، با بحث و نتیجه‌گیری، سپاس‌گزاری، یادداشت، و منابع و مآخذ پایان می‌یابد.

۴. ارزیابی و نقد شکلی

شکل ظاهری کتاب، صفحه‌آرایی، حروف‌چینی، نوع قلم و اندازه آن، نحوه تنظیم شکل‌ها، جدول‌ها، نمودارها، و معادله‌های ریاضی در متن کتاب نقش تعیین‌کننده‌ای در تحریک خواننده و کاربر به مطالعه و استفاده از کتاب ایفا می‌کنند. بنابراین، در بعد شکلی موارد زیر درخور توجه است:

- طراحی جلد: جلد کتاب آئینه تمام‌نمای محتوای کتاب و دروازه ورود به متن کتاب است. پس، بهتر آن است که در طراحی جلد از نشانه‌ها، رنگ‌ها، و تصویرهایی استفاده شود که بتواند پیام و محتوای کتاب را به‌خوبی به خواننده کتاب منتقل کند (زارع ۱۳۹۸: ۶۳). طرح جلد کتاب سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی به‌طور

کامل گویا و متناسب با محتوای کتاب است. در تصویر روی جلد، چرخه عمر، گذار سنی، و نیز چرخه عمر اقتصادی و اقتصاد نسلی در قالب تصویر و نمودار ترسیم شده و به روشنی گویای محتوا و متن کتاب است.

- حجم کتاب: شمار صفحه‌های کتاب باید به گونه‌ای باشد که در حالت‌ها و وضعیت‌های متفاوت به راحتی قابل استفاده باشد. اثر مورد بررسی از نظر حجم از تناسب لازم برخوردار است، هر چند در برخی فصل‌ها مانند فصل نهم و هفتم این تناسب کم‌تر رعایت شده است.

- کیفیت حروف چینی: نوع و اندازه قلم استفاده شده متناسب با موضوع‌های مطرح شده در هر فصل نقش مهمی در جذابیت کتاب و تمرکز خواننده در هنگام مطالعه دارد. کیفیت صحافی، نوع کاغذ، نوع جلد، نحوه صحافی، و استحکام عطف کتاب نیز در استفاده مکرر از کتاب، بدون فرسودگی و تخریب، مؤثر است. کتاب *سالخوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* از جهت حروف چینی، نوع، و شکل قلم وضعیت مناسب و خوبی دارد.

- کیفیت صفحه‌آرایی: از جهت صفحه‌آرایی فاصله حاشیه‌ها در مجموع مناسب است، هر چند بهتر بود فاصله حاشیه بالای صفحه با پایین صفحه متناسب می‌بود یا عنوان فصل‌ها و کتاب در بالای صفحه طوری می‌بود که این توازن را بهم نمی‌ریخت.

- کیفیت چاپ: از حیث عدم تداخل خطوط و میزان یک‌نواختی رنگ خوب است.

- در مواردی، مانند پاراگراف سوم صفحه ۲۶، آن‌جا که نویسندگان به توصیف اقتصاد نسلی پرداخته‌اند، بهتر بود بین سطر ماقبل و مابعد این پاراگراف فاصله می‌افتاد یا تمام توضیح‌های مربوط به اقتصاد نسلی در چهارچوب یک کادر قرار می‌گرفت.

- در جای‌جای کتاب، مانند سطر اول فصل اول یا پاراگراف سوم همان فصل در صفحه ۲۶، عبارت «هدف این پژوهش» به کار برده شده است. این امر سبب می‌شود خواننده احساس کند در حال خواندن یک گزارش پژوهشی است نه یک کتاب! اگرچه، همان‌طور که در ابتدا گفته شد، کتاب یک اثر پژوهش‌محور است.

- از جهت نمونه‌خوانی و غلط‌های تایپی، کتاب کم‌ترین اشتباه را دارد و خوب ارزیابی می‌شود. با وجود این، در مواردی، مانند سطر سوم صفحه ۲۷، ایرادهای ویرایشی مشاهده می‌شود. برای مثال، کلمه «مختلف» دو بار پشت سرهم تکرار شده

- است. در صفحه ۵۸، پاراگراف دوم، سطر هفتم، کلمه «جمعیت» به اشتباه «جمیعت» تایپ شده است.
- اندازه قلم انتخاب شده برای تیترهای هریک از فصل‌های کتاب با اندازه قلم انتخاب شده در متن کتاب زیر هر عنوان متناسب نیست. برای مثال، اگر متن با قلم لوتوس ۱۲ تایپ شده است عنوان با اندازه ۱۶ پررنگ شده است.
 - در موارد بسیاری، برای مثال، صفحه‌های ۶۲، ۶۶، ۶۷، ۶۸، ۷۲، ۷۳، ۷۴، ۹۱، و... بلافاصله پس از پایان جمله معادله‌های ریاضی آمده است. بهتر بود بین آخرین سطر و معادله و نیز معادله و پاراگراف بعد از آن یک سطر فاصله می‌افتاد.
 - تقریباً در سرتاسر متن کتاب، از ابتدا تا انتها، برای مثال صفحه‌های ۲۵، ۳۱، ۳۵، ۴۱، ۴۲، ۴۳، ۶۹، ۹۲، ۹۳، ۹۴، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۴، ۱۱۱، و...، بین جدول، شکل، نمودار، و سطرهای بلافاصله قبل و بعد از آن فاصله‌ای نیست.
 - نوع قلم انتخاب شده برای عنوان جدول‌ها، نمودارها، و شکل‌ها متفاوت با قلم استفاده شده در متن کتاب است. بهتر بود از یک قلم یک‌سان با اندازه‌های متفاوت در موارد مختلف استفاده می‌شد.
 - در مواردی، مانند صفحه ۶۴، یادداشت زیر شکل‌ها که با اندازه متفاوتی از متن اصلی تایپ شده است، به صفحه بعد (پاراگراف اول صفحه ۶۵) منتقل شده، و باعث ایجاد نایک‌نواختی در متن کتاب شده است. این نشان می‌دهد که به‌هنگام صفحه‌آرایی دقت لازم صورت نگرفته است و مترجمان کتاب نیز از آن غافل مانده‌اند.
 - در مواردی مانند شکل ۱-۶ در صفحه ۱۹۹، شکل ۷-۶ در صفحه ۲۰۷، شکل ۲-۵ در صفحه ۱۷۹، شکل ۱-۵ در صفحه ۱۶۹، و جدول ۱-۵ در صفحه ۱۷۴، جدول ۱-۸ در صفحه ۲۵۷، به سبب شمار زیاد شکل‌ها یا طولانی بودن جدول ادامه شکل یا جدول به صفحه‌های بعد، در مواردی ۳ تا ۴ صفحه بعد، منتقل شده، بدون این‌که مشخص شده باشد که ادامه شکل‌ها یا جدول‌هایی است که به آن اشاره شد.
 - در عنوان انگلیسی کتاب در پشت جلد حرف تعریف The از قلم افتاده است. عنوان کتاب در نسخه اصلی به صورت زیر است:

۵. ارزیابی و نقد شاخص‌های ساختاری

ملکی (۱۳۸۴) می‌گوید کتاب‌هایی که سازمان‌دهی بهتری دارند به خواننده در درک بهتر محتوا و به‌کارگیری محتوای آموخته‌شده کمک می‌کنند. کتاب *سالخوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* اگرچه در مجموع براساس معیارهای مرتبط با ارزیابی شکلی مانند کیفیت فنی و چاپ وضعیت مناسبی دارد، از نظر ساختاری کاستی‌هایی به‌شرح زیر دارد:

- بدون استثنا، هر فصل با توضیح اولیه نویسنده آن فصل آغاز شده است، بدون این‌که عنوان مشخصی داشته باشد. طرح این بحث‌ها در ابتدای هر فصل زیر عنوان «مقدمه» یا «درآمد» ساختار بهتری به کتاب می‌داد.
- حجم مطالب آغازین فصل چهارم که در واقع حکم مقدمه این فصل را دارد (از نظر حجم و ساختار) با مطالب عنوان‌شده در ابتدای فصل‌های دیگر تناسبی ندارد. حجم مطالب عنوان‌شده در ابتدای این فصل کمی بیش از سه صفحه است. این امر، به‌لحاظ شکلی، تفاوت‌های مهمی بین این فصل و فصل‌های دیگر کتاب ایجاد کرده است.
- ساختار فصل‌های مختلف کتاب یک‌دست و هماهنگ نیست. برای مثال، فصل اول با یک یادداشت و فهرست منابع و مآخذ به‌پایان می‌رسد، درحالی‌که این چهارچوب حفظ نشده است و فصل‌های دیگر کتاب از این نظر متفاوت باهم‌اند. فصل دوم با «سپاس‌گزاری، یادداشت، و منابع و مآخذ»، فصل سوم و ششم با «نتیجه‌گیری و بحث، یادداشت، منابع و مآخذ»، و فصل‌های چهارم، پنجم، هشتم، و نهم با «نتیجه‌گیری و بحث، سلب مسئولیت، و منابع و مآخذ» پایان یافته است. هرچند نویسندگان مختلفی در نوشتن فصل‌های گوناگون کتاب نقش داشته‌اند، انتظار می‌رفت نویسندگان اصلی کتاب چهارچوب یک‌سانی برای همه فصل‌ها تعریف می‌کردند و از همکارانشان می‌خواستند در آن چهارچوب مطالب هر فصل را سازمان‌دهی کنند.
- در همه فصل‌های کتاب، به‌استثنای فصل دوم (آن‌هم به‌صورت اشتباه)، فهرست منابع به‌صورت Hanging نیست. بنابراین، جست‌وجو و یافتن یک منبع خاص برای خواننده تاحدودی دشوار است.
- حجم مطالب ابتدای فصل چهارم، همان‌طور که گفته شد، با مطالب عنوان‌شده در ابتدای فصل‌های دیگر هیچ تناسبی ندارد. نتایج این فصل، در همان ابتدا، در شش بند خلاصه شده است. این درحالی است که در انتهای فصل، زیر عنوان

- نتیجه‌گیری و بحث، نتایج ارائه و به بحث گذاشته شده‌اند! بنابراین، نمی‌توان تشخیص داد که مطالب مطرح‌شده در ابتدای فصل در حکم مقدمه است یا نتیجه‌گیری!
- نایک‌نواختی در تنظیم فصل‌های مختلف در فصل هفتم به وضوح خود را نشان داده است. بحث‌های آغازین این فصل که انتظار می‌رود بیش‌تر مقدمه‌ای درباره موضوع‌های مطرح‌شده در این فصل باشد شبیه نتیجه‌گیری است و خیلی خلاصه در شش سطر و نیم ارائه شده است!
 - از نظر به‌کارگیری ابزارهای علمی از جدول، نمودار، و شکل فراوان استفاده شده است. البته، کیفیت شکل‌ها، از نظر وضوح، در بیش‌تر موارد خیلی مناسب نیست. اگرچه در پایان هر فصل منابع استفاده‌شده در آن فصل فهرست شده است، منابع برای مطالعه بیش‌تر معرفی نشده است. مزیت این‌گونه فهرست‌نویسی این است که در صورت نیاز خواننده به استفاده از مطلب موردنظر امکان مراجعه به همان آدرس در منبعی وجود دارد که مطلب از آن اقتباس شده است. در مقابل، اشکال آن در این است که ممکن است برخی منابع تکراری باشند. برای مثال، اولین منبع در فهرست منابع و مآخذ فصل اول (رولاند ۱۳۹۶: ۵۶):
- Barro, R. J. (1974), "Are Government Bonds net Worth?", *Journal of Political Economy*, 82 (6): 1095-17.
- در فهرست منابع فصل دوم (همان: ۸۸)، فهرست منابع فصل سوم (همان: ۱۵۸)، و فهرست منابع فصل نهم (همان: ۳۲۱) تکرار شده است.
 - هم‌چنین، باتوجه‌به این‌که اثر از زبان انگلیسی به فارسی ترجمه شده است انتظار می‌رفت مترجمان یک واژه‌نامه انگلیسی به فارسی براساس واژه‌های تخصصی استفاده‌شده در متن کتاب تنظیم می‌کردند.
 - فهرست نام‌ها و مکان‌ها، باتوجه‌به این‌که مخاطب کتاب بیش‌تر جامعه دانشگاهی است، یکی دیگر از ضعف‌ها و به‌تعبیری کمبودهای ترجمه فارسی کتاب است. مقایسه ترجمه فارسی با متن اصلی نشان داد که این مهم را نویسندگان کتاب انجام داده‌اند. بخش چهارم متن اصلی، از صفحه ۵۵۵ تا ۵۹۸، همان‌طور که گفته شد، شامل واژه‌نامه و نمایه یا فهرست اعلام است.
 - علاوه‌بر این‌ها، ترجمه فارسی کتاب فاقد مقدمه مترجمان است. انتظار می‌رود و ضروری است، باتوجه‌به ترجمه‌ای بودن اثر و نیز ویژگی‌گزینه‌ی بودن فصل‌های ترجمه‌شده، مترجمان در قالب مقدمه‌ای به معرفی کتاب اصلی و ویژگی‌های آن و

بیان دلایل خود برای انتخاب بخش‌هایی از آن برای ترجمه پردازند. این درحالی است که کتاب فقط فهرست مطالب، پیش‌گفتار ناشر، و پیش‌گفتار نویسندگان دارد.

- استفاده درست و به‌جا از علائم سجاوندی نقش مهمی در روانی متن دارد. باتوجه‌به این‌که کتاب *سالخوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* یک اثر ترجمه‌ای است، انتظار می‌رفت مترجمان با دقت و وسواس بیش‌تری به این مهم اهتمام می‌ورزیدند. اگرچه در بیش‌تر موارد از علائم سجاوندی به‌درستی و به‌جا استفاده شده، در مواردی دقت لازم صورت نگرفته است. برای مثال:

در سرتاسر متن کتاب (به‌استثنای فصل نهم) از نشانه قلاب با یک عدد در داخل آن - [۱] در صفحه ۲۳، سطر دوم، [۴] در صفحه ۶۵، سطر ۷، و موارد بسیار دیگری در جای‌جای کتاب - استفاده شده که هیچ توضیحی درباره آن‌ها ارائه نشده است و به همین سبب، موجب سردرگمی و ابهام بیش‌تر خواننده می‌شود.

۶. تحلیل و ارزیابی محتوایی

ارزیابی محتوایی متمرکز بر شاخص‌هایی مانند جامعیت، روزآمدی، مرتبط‌بودن مطالب کتاب با سایر حوزه‌های مربوط به آن، و طرح پرسش‌های جدید و افق‌های تازه است (زارع ۱۳۹۸: ۶۶-۶۷). کتاب *سالخوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی*، همان‌طور که در ابتدا اشاره شد، یک کتاب مسئله‌محور است. این ویژگی سبب شده است تا بحث‌های ارائه‌شده در هر فصل و در مجموع کتاب حول محور مسئله اصلی، سالخوردگی جمعیت و انتقال بین‌نسلی، سازمان بیابد. اگرچه نسخه انگلیسی کتاب مشتمل بر ۳۲ فصل است و مترجمان تنها ۹ فصل بخش‌های اول و دوم را ترجمه کرده‌اند، انتخاب فصل‌ها برای ترجمه طوری است که انسجام منطقی میان فصل‌های مختلف کتاب حفظ شده و موضوع و مسئله محوری کتاب در این میان گم نشده است.

عنوان فصل‌های ۹ گانه ترجمه فارسی کتاب نیز نشان‌دهنده جامعیت اثر به‌عنوان یکی از شاخص‌های ارزیابی محتوایی است. بنابراین، مطالب غنای لازم را به‌عنوان یک کتاب علمی و آموزشی دارد و باعث افزایش دانش مخاطب در زمینه موضوع محوری کتاب می‌شود. بی‌تردید، خواننده با مطالعه چنین اثری تفکر مسئله‌محور را می‌آموزد و یاد می‌گیرد که

چگونه با تمرکز بر یک مسئله خاص از پراکنده‌گویی، پراکنده‌نویسی، و عدم انسجام در متن‌های علمی و دانشگاهی پرهیز کند. یکی دیگر از ویژگی‌های خوب محتوایی این کتاب این است که، باتوجه به جامعیت اثر و انسجام فصل‌ها، محتوای کتاب با عنوان آن و نیز عنوان فصل‌ها تناسب و هماهنگی دارد.

توسعه مرزهای دانش و انباشت علمی مستلزم به‌روزرسانی و تغییر در روش‌ها و رویکردهای تحلیل و تبیین پدیده است. از این منظر، منابع استفاده‌شده در تألیف یک اثر علمی، تا حدود زیادی، نشان‌دهنده روزآمدی آن است. شمار قابل‌توجهی از منابع استفاده‌شده در تألیف فصل‌های مختلف کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* به سال‌های پیش از سال ۲۰۰۰ برمی‌گردد. برای مثال، از مجموع یازده منبع استفاده‌شده در فصل اول سه منبع در سال‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۴ منتشر شده است. در فصل دوم، تنها دو منبع از مجموع هفت منبع استفاده‌شده مربوط به سال‌های ۲۰۰۳ و ۲۰۰۶ است. سایر منابع به دهه‌های ۱۹۷۰، ۱۹۸۰، و سال ۱۹۹۰ برمی‌گردد. هم‌چنین، کمی بیش از ۵۳ درصد منابع استفاده‌شده در فصل سوم کتاب منابعی‌اند که پیش از سال ۲۰۰۰ چاپ شده‌اند. در شش فصل دیگر کتاب نیز این وضعیت قابل‌مشاهده است.

انتظار می‌رود یک کتاب دانشگاهی، علاوه بر انتقال دانش در حوزه موردبررسی، به تحریک حس کنج‌کاوی و دانش‌پژوهی مخاطب نیز بینجامد. این امر زمانی محقق خواهد شد که نویسنده (نویسندگان) کتاب در انتهای هر فصل با طرح پرسش‌های جدید در ارتباط با موضوع مطرح‌شده در آن فصل به ایجاد و تقویت روحیه پرسش‌گری در میان مخاطبان کتاب کمک کنند. به نظر نمی‌رسد نویسندگان کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی* با چنین رویکردی کتاب را تألیف کرده باشند.

چهارچوب نظری این کتاب مبتنی بر حساب‌های ملی انتقال است که چرخه عمر اقتصادی و جریان‌های اقتصادی میان نسل‌ها را به صورت کمی بیان می‌کند. بررسی نقش گذار سنی و تغییرات در ترکیب سنی جمعیت‌های انسانی در جریان‌های اقتصادی میان نسل‌ها هسته اصلی چهارچوب نظری اشاره‌شده را تشکیل می‌دهد. اگرچه نقش گذار در ساختار سنی جمعیت و تغییرات ملازم با آن در رشد و توسعه اقتصادی جوامع همواره موردتوجه اندیشمندان اقتصادی، اجتماعی، و جمعیت‌شناسان بوده، ارائه یک چهارچوب نظری با هدف بررسی نقش ترکیب سنی در حساب‌های ملی انتقال به پژوهش‌های رونالد لی در حدود سه دهه پیش در ایالات متحده آمریکا برمی‌گردد.

توسعه این چهارچوب نظری به شمار بیش تری از اقتصادهای صنعتی و همین طور کشورهای درحال توسعه با به کارگیری تیم‌هایی پژوهشی از اقتصاددانان و جمعیت‌شناسان، ضمن این که انسجام بیش تری به ادبیات نظری و تجربی ارائه شده در این زمینه می‌دهد، بستر را برای ارائه یک مدل نظری فراهم می‌سازد که براساس آن بتوان حساب‌های ملی انتقال را در جمعیت‌هایی با ویژگی‌های متفاوت اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی بررسی و تبیین کرد. از نظر روش‌شناختی نیز، این پروژه و کتاب سازمان‌یافته براساس آن دارای چند ویژگی ممتاز است:

- گستره و تنوع سازمان‌های درگیر در انجام پروژه و سازمان‌دهی حجم انبوهی از داده‌های آماری در مقیاس ملی و بین‌المللی؛
 - فعالیت تیم‌های مختلف پژوهشی به شیوه‌ای غیرمتمرکز به منظور ساختن حساب‌های ملی انتقال؛
 - ایجاد هماهنگی و تکیه بر ساختار منطقه‌ای در اجرای پروژه و تسهیل آن. این امر سبب شده است تا از منابع ملی و منطقه‌ای نیز در اجرای بهتر پروژه استفاده شود؛
 - یک‌نواختی روش‌شناختی، با وجود سازمان‌دهی غیرمتمرکز پروژه، امکان مقایسه نتایج را فراهم ساخته است؛
 - بررسی دقیق برآوردهای مربوط به حساب‌های ملی انتقال، ارزیابی حساب‌ها، و بررسی سازگاری درونی برآوردها؛
- با این همه، جامعیت و میزان دقت و کیفیت داده‌های جمعیتی و اقتصادی کشورها تحت تأثیر مجموعه‌ای از عوامل فنی، اجتماعی، و فرهنگی متفاوت است. بنابراین، لازم است تا روش‌های یک‌سانی برای ارزیابی کیفیت و میزان دقت و اعتبار آمارها در همه جمعیت‌های مورد بررسی ارائه شود.

۷. ارزیابی ترجمه

اصلی‌ترین مسئله در ترجمه یک اثر استفاده درست از واژه‌های زبان مقصد (در این جا فارسی) برای برگرداندن مقصود و منظور نویسنده (نویسندگان) و ارائه روان، بدون ابهام، و درست آن به مخاطب است. اگرچه در مجموع ترجمه کتاب به خوبی انجام شده است در

مواردی واژه‌هایی به کار برده شده است که نمی‌تواند مقصود و منظور نویسندگان کتاب را به درستی به خواننده منتقل کند. برای مثال:

- واژه «علی‌رغم» در زبان فارسی به معنی «برخلاف»، «به‌ناخواست»، و «برخلاف میل و خواهش» است (لغت‌نامه ۱۳۷۷: ذیل مدخل «علی‌رغم»)، در حالی که مترجمان این واژه را در معانی‌ای که به آن اشاره شد به کار نبرده‌اند. برای مثال، در صفحه ۱۸۹، پاراگراف اول، سطر سوم، چنین آمده است:

«... علی‌رغم حضور طولانی افراد جوان و سالمند در بازار کار، باتوجه‌به سطح پایین درآمد کار، برای تأمین مصرف هم‌چنان با مشکل مواجه خواهند بود».

چنان‌چه هریک از معانی این واژه در لغت‌نامه دهخدا را به جای «علی‌رغم» در جمله فوق جای‌گزین کنیم، معنایی که مقصود نویسندگان کتاب است حاصل نمی‌آید. بنابراین، بهتر بود به جای «علی‌رغم» واژه مناسب‌تری مانند «باوجود» به کار برده می‌شد.

- در مواردی نیز ترجمه بدون توجه به آیین نگارش فارسی انجام شده است؛ برای مثال، در پاراگراف پنجم، صفحه ۱۲۳، آن‌جا که می‌گوید: «... با هدف ترسیم‌کردن جهت و اندازه این جریان‌ها،...» بهتر بود ترجمه به این شکل می‌بود: «... با هدف ترسیم جهت و اندازه این جریان‌ها،...»؛ چراکه یکی از معانی واژه «ترسیم» رسم‌کردن است. بنابراین، کاربرد ترسیم به‌تنهایی مفهومی را که موردنظر مترجمان است در خود نهفته دارد.

- اگرچه واژه‌های عربی فراوان در زبان فارسی به کار برده می‌شوند، تاجایی که ممکن است، بهتر است از واژه‌های فارسی استفاده شود. برای مثال، واژه‌هایی مانند «اختصارات»، «انتقالات»، «تغییرات»، «اثرات»، «ساعات»، «مطالعات»، و «شواهد» بسیار استفاده شده است.

- در مواردی ساختار نگارشی جمله‌ها مناسب نیست. برای مثال، در پاراگراف دوم، صفحه ۲۴، سطر آخر چنین آمده است:

«... نسبت به گذشته، احتمال زنده‌ماندن افراد در دهه ۶۰ و ۷۰ زندگی تا دهه ۸۰ و ۹۰ و حتی یک‌صدمین سال زندگی‌شان بیش‌تر شده است».

ترجمه پیش‌نهادی: احتمال زنده‌ماندن افراد شصت و هفتادساله تا سنین هشتاد و نودسالگی و حتی یک‌صدمین سال زندگی‌شان نسبت به گذشته بیش‌تر شده است.

یا در فصل چهارم، صفحه ۱۲۳، پاراگراف اول، سطر ششم چنین آمده است:

«... یک تغییر جهت اساسی در خالص انتقالات بین نسلی، از جهت رو به پایین (یعنی از سنین سال‌مندی به سنین جوانی) به جهت رو به بالا، وجود دارد که...»

ترجمه پیش‌نهادی: یک تغییر جهت اساسی در خالص انتقال‌های بین‌نسلی، از جهت رو به پایین - از سنین سال‌مندی به سنین جوانی - به جهت رو به بالا - از سنین جوانی به سنین رو به سال‌خوردگی - وجود دارد که...

استفاده غیر ضروری از ضریب «ما» در مواردی آرایش فارسی ترجمه را به هم ریخته است. برای مثال، در صفحه ۱۸۷، پاراگراف سوم، زیر عنوان بحث و نتیجه‌گیری چنین آمده است:

«ما شاخص جامعی از تولید برحسب سن برای دامنه گسترده‌ای از اقتصادها ارائه کرده و مبنایی برای ساخت چرخه عمر اقتصادی فراهم کرده‌ایم. کلیه نتایج ما تصویری مقطعی از یک سال منفرد بوده و مبتنی بر داده‌های طولی نمی‌باشند.»

ترجمه پیش‌نهادی: شاخص‌های جامعی از تولید برحسب سن برای دامنه گسترده‌ای از اقتصادها ارائه شد و مبنایی برای ساخت چرخه عمر اقتصادی فراهم آمد. همه نتایج تصویری مقطعی از یک سال منفردند و مبتنی بر داده‌های طولی نیستند.

ترجمه کتاب در شکل کنونی می‌تواند منبع مناسب و مفیدی برای درس «جمعیت‌شناسی سال‌خوردگی» در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری جمعیت‌شناسی باشد.

۸. نتیجه‌گیری

ساختار سنی جمعیت پیوسته در حال تغییر و تحول است. اهمیت تغییر در ساختار سنی جمعیت کم‌تر از تغییر در حجم و رشد جمعیت نیست. افراد جمعیت در سنین مختلف نیازها و توانایی‌های متفاوت دارند. بر همین اساس، کنش‌های افراد هر گروه سنی در ساختار جمعیت می‌تواند پی‌آمدهای مختلفی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی، و حتی سیاسی داشته باشد. برای مثال، نیازهای سال‌مندان بیش‌تر مراقبت‌های بهداشتی و تأمین مقرری بازنشستگی است. بنابراین، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران ناگزیر از رصد پیوسته

تغییرات در حجم، رشد، و ساختار سنی و جنسی جمعیت، و توجه به وجوه متفاوت تأثیر این تغییرات در نظام‌های برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌اند. بی‌توجهی به این مشکلات می‌تواند موجب مشکلاتی جدی‌تر برای جامعه باشد.

سال‌خوردگی جمعیت برآیند گذار جمعیت‌شناختی و تغییر در ساختار سنی جمعیت است. افزایش جمعیت سال‌مند و تجربه سال‌خوردگی جمعیت یکی از واقعیت‌های جمعیت‌شناختی مسلط در آینده جمعیت کشورهای در حال توسعه خواهد بود. تجربه گذار جمعیت‌شناختی در ایران به تغییراتی در ساختار سنی جمعیت منجر شده که، ضمن گشودن دریچه جمعیت‌شناختی کشور از نیمه دهه ۱۳۸۰، سال‌خوردگی جمعیت را، مانند بسیاری از جوامع دیگر، به سرنوشت محتوم جمعیت‌شناختی ایران در آینده‌نه‌چندان دور تبدیل کرده است. مصرف و هزینه‌های این لایه از جمعیت به مراتب بیش‌تر از تولیداتی است که آن‌ها صورت می‌دهند. بنابراین، آگاهی و شناخت از آثار و پی‌آمدهای سال‌خوردگی جمعیت به یکی از ضرورت‌های مهم دستگاه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در کشور تبدیل شده است.

بی‌تردید، چاپ و انتشار آثار علمی اعم از تألیف، ترجمه، یا اجرا و انتشار نتایج طرح‌های پژوهشی تنها مسیر دستیابی به این مهم است. کتاب *سال‌خوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی*، اثر لی و میسن، از جمله آثار ارزش‌مند در این زمینه است که مجید کوششی و لیلی نیاکان آن را به زبان فارسی ترجمه کرده‌اند.

بر اساس ارزیابی صورت‌گرفته از سه بعد شکلی، ساختاری، و محتوایی می‌توان نتیجه گرفت که این اثر معیارهای یک پژوهش مستقل، اصیل، و بدیع را دارد. انتشار این کتاب به زبان فارسی، علاوه بر کاربردهای آموزشی آن، به‌ویژه در دوره‌های تحصیلات تکمیلی رشته‌های جمعیت‌شناسی و علوم اقتصادی، راه‌نمای خوبی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان در زمینه آگاهی از آثار و پی‌آمدهای سال‌خوردگی جمعیت به‌ویژه پی‌آمدهای اقتصادی آن و مدیریت این پدیده است.

هرچند بررسی حساب‌های ملی انتقال در مقیاس جهانی می‌تواند به شکل‌گیری یک رویکرد نظری و چهارچوب مفهومی برای تبیین تأثیر سال‌خوردگی جمعیت در جریان‌های اقتصاد نسلی در سطح کلان منجر شود، به‌نظر می‌رسد خلأهایی جدی در بررسی این پدیده در بسترهای گوناگون قومی-فرهنگی و نژادی وجود دارد. در جامعه چندقومیتی و در حال‌گذار ایران موضوع سال‌خوردگی جمعیت، آثار و پی‌آمدهای اقتصادی، اجتماعی، و

سیاسی مترتب بر آن، در مقایسه با سایر پدیده‌های جمعیت‌شناختی مانند باروری کم‌تر، مورد توجه قرار گرفته است و هنوز جایگاه چندانی در پژوهش‌های جمعیت‌شناختی و اقتصادی ندارد. پژوهش‌های مترجم اول در سال‌های اخیر زمینه را برای توسعه ادبیات نظری و تجربی مرتبط با حساب‌های ملی انتقال و تقویت جایگاه آن در جمعیت‌شناسی ایران فراهم ساخته است. بی‌تردید، بررسی این پدیده در زیرگروه‌های مختلف قومی و فرهنگی، چه در مقیاس جهانی و چه در سطح ملی، می‌تواند زوایای دیگری از پدیده سالخوردگی جمعیت و چرخه عمر اقتصادی را آشکار کند. بنابراین، پیش‌نهاد می‌شود دستگاه‌های متولی آمار و برنامه‌ریزی، با در نظر گرفتن ترکیب قومی جمعیت ایران، از طریق بهبود و ارتقای پایگاه داده‌های آماری موجود، زمینه را برای بررسی حساب‌های ملی انتقال در زیرگروه‌های مختلف جمعیتی در سطح ملی و منطقه‌ای فراهم سازند.

کتاب‌نامه

- حسینی، حاتم (۱۳۹۲)، *جمعیت‌شناسی اقتصادی اجتماعی و تنظیم خانواده*، همدان: دانشگاه بوعلی سینا.
- رولاند، دونالد (۱۳۹۶)، *سالخوردگی جمعیت: زمینه‌ها، پی‌آمدها، سیاست‌ها*، ترجمه یعقوب فروتن، تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- زارع، بیژن (۱۳۹۸)، «بررسی و نقد کتاب آموزش و توسعه: مباحث نوین در اقتصاد آموزش»، *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، س ۱۹، ش ۱۰.
- کوششی، مجید و دیگران (۱۳۹۲)، *سالخوردگی جمعیت در ایران: ویژگی‌های جمعیتی و اجتماعی-اقتصادی و چالش‌های پیش‌رو*، تهران: صندوق جمعیت سازمان ملل متحد.
- نعت‌نامه* (۱۳۷۷)، به کوشش علی‌اکبر دهخدا، تهران: دانشگاه تهران.
- لی، رونالد و اندرو میسن (۱۳۹۷)، *سالخوردگی جمعیت و اقتصاد نسلی*، ترجمه مجید کوششی و لیلی نیاکان، تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.
- ملکی، حسن (۱۳۸۴)، «شیوه طراحی و تألیف کتاب درسی»، *فصل‌نامه سخن سمت*، ش ۱۴.
- ویکس، جان (۱۳۹۵)، *جمعیت: مقدمه‌ای بر مفاهیم و موضوعات*، ترجمه الهه میرزایی، تهران: مؤسسه مطالعات و مدیریت جامع و تخصصی جمعیت کشور.

Lee, R. and A. Mason (2011), *Population Aging and the Generational Economy: A Global Perspective*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited.

Lutz, W., W. C. Sanderson, and S. Scherbov (2004), *The End of World Population Growth in the 21st Century: New Challenges for Human Capital Formation and Sustainable Development*, United Kingdom and United State: Earthscan.

United Nations Population Division (2020), *World Population Prospects: the 2019 Revision*, Population Database, Department of Economic and Social Affairs, Population Division, New York.